

TÓTH PÉTER PÁL: A GULYÁS TESTVÉREK

„Mért ne legyek tisztességes...?”

TÓTH KLÁRA

NAGYHATÁSÚ DOKUMENTUMFILMJEIK KELETKEZÉSTÖRTÉNETÉN KÍVÜL A GULYÁS TESTVÉREK FILMES ODÜSSZEIÁJA IS KIRAJZOLÓDIK A KITŰNŐ MONOGRÁFIÁBÓL.

A magyar kultúra meghatározó eleme a centrum és a periféria mindenkori viszonyrendszere, hiszen az innováció, a művészeteket megtermékenyítő újdonság nagyon gyakran a lenézett félresöpört, gyanakvással szemlélt perifériáról érkezik. A Gulyás testvérek egész életműve ragyogóan szemlélteti ezt a viszonyt, hiszen egy perifériára szorult műfajt, a dokumentumfilmet vitték be a fősodorba, ráadásul a perifériáról, a szakmán kívülről érkezve. Ennek a rendkívül gazdag, összetett, de mindig egy irányba mutató életműnek a feldolgozása nehezen lehetett volna alkalmasabb személyt találni Tóth Péter Pálnál. Ő ugyanis nemcsak a dokumentumfilmezés rögzös útját járja évtize-

Gulyás János (kamerával) és Gulyás Gyula a **Ne sápadj!** forgatásán

dek óta, mint hősei, de mellel szakíró, kritikus is. Nem volt könnyű dolga, hiszen még élő, kortárs alkotókról írni sokszor kényes feladat, ráadásul alkotópárosról, akiknél érzékenyebb, sebezhetőbb, ellentmondásosabb művésztípus talán nincs is.

Dárday István írta laudációjában Gulyásékról a következő mondatot, amikor átvették a Magyar Örökség díjat: „Gulyás Gyula és Gulyás János a magyar filmművészet olyan meghatározó alkotópárosa, akiknek életútja, filmekért vívott küzdelmei s maguk a művek a magyar vizuális kultúra minden ellentmondását, keserves küzdelmét és ragyogó mélységeit magában hordja.”

A szerző lényegében ezt a mondatot formálja könyvvé, amikor végigköveti az életművet, s a műelemzéseken túl kitér a filmek megvalósításáért folytatott küzdelemre, s a művek nem kisebb harcokkal járó utóéletére is. Természetesen nem vállalhatja föl a mennyiségileg is impozáns életmű minden darabjának bemutatását, de a hangsúlyokat többnyire a megfelelő helyekre, a bőven sorjázó remekművekre teszi.

A könyv kronologikusan követi az életművet, majd amikor elválnak az alkotók útjai, külön fejezetben tárgyalja az immár önállóan készített műveket. Gulyásék a szinte gyerekkorban kezdett amatőrfilmes lét során is a legkülönbözőbb műfajokban próbálták ki magukat a filmetűdtől a játék és dokumentumfilmen át az animációs filmig. S hogy mennyire nem időtöltés volt ez számukra, hanem tétre menő „játék”, ez kiderül már a *Tanítványok* című játékfilmből is, amely

még felújításakor 1999-ben is revelációként hatott. Te jó isten, mit tudtak a Gulyásék már 1967-ben! Bejutni a Színház és Filmművészeti Főiskolára, ehhez a Don Quijote-i alkatú Gulyás Gyula esetében ez persze nem volt elég, mert kellett a hely az ismerősök, barátok, káderek gyerekeinek. „Az allegorikus történet, mint arról korábban szó volt, személyes tapasztalatokon alapul, ám az alkalmazott, roppant különös filmnyelv révén messze túlmutat a kamaszlét gyötrelmeinek bemutatásán. Egy egész társadalmi rendszernek, sőt magának a zsarnokságnak lesz a parabolájává.”

Már az első emblematikus film a *Vannak változások* kapcsán a gyártástól a forgalmazáson át a befogadástig mindenről részletesen beszámol. A könyv kis magyar kultúrpolitika-történetnek is beillik, hiszen filmről filmre lehetőség van a hatalom ördögi működésének bemutatására, a papíron nem létező cenzúra leleplezésére. Aránytétvesztést talán csak a *Kísérleti iskolánál* érzek, mintha a tény, hogy a filmet a mai napig nem mutatták be, személyiségi jogokra hivatkozva, kissé megnövelné a mű nimbuszát.

A könyvben a történelmi dokumentumfilmek – *Magyarok az I. világháborúban*, *Törvénytörés nélkül*, *Málenkij robot* – kapcsán szó esik a dokumentarizmus hallatlan jelentőségéről a társadalmi tabuk feltárásában, s ezzel lényegében a rendszerváltó tudat kialakításában betöltött fontos szerepéről is.

Gulyásék e filmek elkészítése során rendre megvívják a maguk harcát a történész társadalommal, de ma már senki nem kérdőjelezi meg, hogy a történelmi dokumentumfilmek, és nem csak az övéik, hanem Sára Sándor, Gyarmathy Livia, Böszörményi Géza, Erdélyi János, Zsigmond Dezső *oral history* módszere, sok lépéssel előtte jártak a történettudományban. A könyv következetesen szerkesztve minden részletesen tárgyalt filmnél először a dialóglistánál idéz egy-egy döbbenetes részletet, mintegy kedvcsinálóként.

Habár a szerző kitűnő filmelemzéseket ír – lásd például a Szentjőby Tamás *Kentaurjáról* írottakat (a filmnek Gulyás János volt az operatőre) – bőven idéz a Gulyás-életmű gazdag recepciójából, elsősorban Gergely A. András történésztől, Szekfű András filmtörténésztől és Zana Ferencről, aki elsősorban a szociográfia felől kö-

